

Institutio elementaris

Εἰσαγωγή δογμάτων στοιχειώδης ἀπὸ φωνῆς Ἰωάννου ταπεινοῦ μοναχοῦ πρὸς Ἰωάννην τὸν ὀσιώτατον ἐπίσκοπον Λαοδικείας.

Προοίμιον

Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τῆς μιᾶς τρισυποστάτου καὶ προσκυνητῆς θεότητος, τῆς ὁμοουσίου καὶ ζωαρχικῆς τριάδος, τοῦ ἐνὸς θεοῦ, παρ' οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθῆ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθεν εἰς ἡμᾶς κάτεισιν, ἀνοίγω τὰ μογγίλαλα καὶ βραδύγλωσσα χεῖλη ὁ ἁμαρτωλὸς καὶ τάλας ἐγώ, πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ, ὡς διὰ τὴν τῶν αἰτησάντων τὸν λόγον ταπεινώσιν καὶ τῶν ἀκουόντων ὠφέλειαν δώσει πνεῦμα σοφίας καὶ λόγον ἐν ἀνοίξει στόματός μου ὁ τῆς χάριτος κύριος καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν ταμιείας ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

1 Περὶ οὐσίας καὶ φύσεως καὶ μορφῆς.

Οὐσία καὶ φύσις καὶ μορφή κατὰ τοὺς ἁγίους πατέρας ταυτὸν ἐστίν. Καὶ πάλιν ὑπόστασις καὶ πρόσωπον καὶ ἄτομον ταυτὸν ἐστίν. Καὶ διαφορὰ καὶ ποιότης καὶ ἰδίωμα ταυτὸν ἐστίν. Περὶ τούτων οὖν καὶ τῶν τοιούτων σκοπὸς ἡμῖν ἐστίν εἰπεῖν, περὶ ὧν καὶ ἡ ὑμετέρα συγκαταβατικῶς ἠρώτησεν ὀσιότης. Ἀρχόμενοι τοίνυν λέγομεν οὕτως περὶ οὐσίας καὶ φύσεως καὶ μορφῆς. Ἔστι μὲν ὑπερούσιος οὐσία καὶ φύσις καὶ μορφή ἡ ἀκατάληπτος θεότης, ὑποστάσεις δὲ αὐτῆς καὶ πρόσωπα πατήρ, υἱὸς καὶ τὸ πανάγιον πνεῦμα· ἕκαστον γὰρ αὐτῶν τελεία ὑπόστασις καὶ τέλειόν ἐστι πρόσωπον. Ἔτι δὲ καὶ πᾶν κτίσμα θεοῦ οὐσία ἐστί. Πολλὰ δὲ εἰσι τὰ κτίσματα καὶ πολλὴν ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὴν διαφορὰν· ἄλλο γὰρ κτίσμα ὁ ἄγγελος καὶ ἄλλο ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἕτερον βοῦς καὶ ἄλλο κύων, ἕτερον οὐρανὸς καὶ ἄλλο γῆ, καὶ ἕτερον πῦρ καὶ ἄλλο ἀήρ καὶ ἕτερον ὕδωρ· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν πολλὰ εἶδη εἰσὶν ἐν τοῖς κτίσμασιν. Ἐκαστον οὖν εἶδος μία φύσις ἐστίν, οἷον πάντες οἱ ἄνθρωποι μία φύσις εἰσί, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μία φύσις εἰσί, καὶ πάντες οἱ βόες μία φύσις εἰσὶν· ὁμοίως καὶ τὰ λοιπὰ κτίσματα. Καὶ ἄλλη φύσις ἡ τῶν ἀγγέλων καὶ ἕτερα ἡ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἕτερα ἡ τῶν βοῶν· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν.

2 Περὶ ὑποστάσεως καὶ προσώπου καὶ ἀτόμου.

Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι, ὁ καθένα ἄνθρωπος ὑπόστασις ἐστίν, οἷον ὁ Ἀδὰμ ὑπόστασις ἐστίν, καὶ ἡ Εὐὰ ἄλλη ὑπόστασις, καὶ ὁ Σὴθ ἕτερα ὑπόστασις. Ὅμοίως καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν. Ἐκαστος ἄνθρωπος ὑπόστασις ἕτερα παρὰ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους ἐστί, καὶ ἕκαστος βοῦς ὑπόστασις ἐστίν, καὶ ἕκαστος ἄγγελος ὑπόστασις ἐστίν. Ὡστε φύσις καὶ μορφή καὶ οὐσία ἐστὶ τὸ κοινὸν καὶ περιέχον τὰς ὁμοουσίους ὑποστάσεις, ὑπόστασις δὲ καὶ ἄτομον καὶ πρόσωπον τὸ μερικὸν ἡγουν ἕκαστον τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος περιεχομένων.

3 Περὶ διαφορᾶς καὶ ποιότητος καὶ ἰδιώματος.

Εἴπομεν, ὅτι πολλὰ εἰσὶν εἶδη καὶ διάφοροι οὐσίαι, ὁμοίως δὲ καὶ καθ' ἑκάστην οὐσίαν καὶ εἶδος διάφοροι ὑποστάσεις. Διαφέρουσιν οὖν καὶ ἑκάστη οὐσία τῆς ἑτέρας οὐσίας καὶ ἑκάστη ὑπόστασις τῆς ἑτέρας ὑποστάσεως. Ἐκεῖνο τοίνυν τὸ πρᾶγμα, ἐν ᾧ διαφέρει οὐσία οὐσίας καὶ εἶδος εἶδους ἢ ὑπόστασις ὑποστάσεως, λέγεται διαφορὰ καὶ

ποιότης καὶ ἰδίωμα, οἷον διαφέρει ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἀγγέλου, ὅτι ὁ μὲν ἄγγελος ἀθάνατός ἐστιν, ὁ δὲ ἄνθρωπος θνητός· τὸ ἀθάνατον καὶ θνητὸν διαφορὰ καὶ ποιότης καὶ ἰδίωμα ἐστίν. Πάλιν διαφέρει ὁ Ἀδάμ τοῦ Σήθ, ὅτι ὁ μὲν Ἀδάμ πατήρ ἐστι τοῦ Σήθ, ὁ δὲ Σήθ υἱὸς τοῦ Ἀδάμ. Ἡ πατρότης οὖν καὶ ἡ υἰότης διαφοραὶ εἰσιν· ἐν τούτοις γὰρ διαφέρουσιν ἀλλήλων ὁ Ἀδάμ καὶ ὁ Σήθ. Καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα διαφοραὶ λέγονται καὶ ποιότητες καὶ ἰδιώματα, οἷον τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον, τὸ θνητὸν καὶ τὸ ἀθάνατον, τὸ δίπουν, τὸ τετράπουν, τὸ αἰσθητικὸν καὶ τὸ ἀναίσθητον, τὸ σιμὸν καὶ τὸ γρυπὸν, τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν, τὸ μακρὸν καὶ τὸ κολοβὸν καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα.

4 Περὶ οὐσιώδους καὶ ἐπουσιώδους διαφορᾶς ἡγουν φυσικῆς διαφορᾶς καὶ συμβεβηκότος.

Πᾶν πρᾶγμα, ᾧ τινι διαφέρει εἶδος ἑτέρου εἴδους καὶ οὐσία ἑτέρας οὐσίας, οὐσιώδης καὶ φυσικῆ καὶ συστατικῆ λέγεται διαφορὰ καὶ ποιότης καὶ φυσικὸν ἰδίωμα καὶ ἰδίωμα φύσεως. Οἷον διαφέρουσιν ὁ ἄγγελος καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀλλήλων κατὰ τὸ ἀθάνατον καὶ θνητόν· τὸ ἀθάνατον οὐσιώδης καὶ φυσικῆ καὶ συστατικῆ διαφορὰ τοῦ ἀγγέλου ἐστὶ καὶ ἰδίωμα φυσικόν. Ὁμοίως καὶ τὸ θνητὸν τοῦ ἀνθρώπου. Διαφέρουσι πάλιν ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ βοῦς ἀλλήλων, ὅτι ὁ μὲν ἄνθρωπος λογικός ἐστιν, ὁ δὲ βοῦς ἄλογος. Ἴδου τὸ λογικὸν οὐσιώδης διαφορὰ καὶ συστατικῆ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ, τὸ δὲ ἄλογον τοῦ βοός. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν καὶ οὐσιῶν καὶ φύσεων καὶ μορφῶν. Πᾶν δὲ πρᾶγμα, ἐν ᾧ διαφέρει ὑπόστασις τῆς ὁμοειδοῦς καὶ ὁμοουσίου ὑποστάσεως, λέγεται ἐπουσιώδης διαφορὰ καὶ ποιότης καὶ ὑποστατικὸν ἰδίωμα καὶ χαρακτηριστικὸν ἰδίωμα, τοῦτό ἐστὶ τὸ συμβεβηκός· οἷον διαφέρει ἄνθρωπος ἑτέρου ἀνθρώπου, ὅτι ὁ μὲν ἐστὶ μακρὸς ὁ δὲ κολοβός, ὁ μὲν λευκός ὁ δὲ μέλας· ὁ μὲν ὑγιαίνει ὁ δὲ νοσεῖ, ὁ μὲν ἐστὶ πατήρ ὁ δὲ υἱός. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα ἐπουσιώδεις εἰσὶ διαφοραὶ καὶ ποιότητες καὶ ὑποστατικὰ καὶ χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα καὶ συμβεβηκότα. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ὅσα ἐν πάσαις ταῖς ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος ὑποστάσεσιν ὁμοίως θεωροῦνται καὶ ὧν ἄνευ ἀδύνατον συστήναι τὴν οὐσίαν καὶ τὸ εἶδος, οὐσιώδης λέγεται διαφορὰ· Ὅσα δὲ ἐν τισι τῶν ὁμοειδῶν ὑποστάσεων εἰσὶν, ἐν τισι δὲ οὐκ εἰσὶ, συμβεβηκότα καὶ ἐπουσιώδη εἰσὶ.

5 Περὶ χωριστοῦ καὶ ἀχωρίστου συμβεβηκότος.

Τῶν συμβεβηκότων τὰ μὲν εἰσὶ χωριστά, τὰ δὲ ἀχώριστα. Ἀχώριστα μὲν, ἐν οἷς διαφέρει ὑπόστασις ἄλλης ὑποστάσεως, αὐτὴ δὲ ἑαυτῆς οὐ διαφέρει· οἷον ὁ δεῖνα ὁ ἄνθρωπος διαφέρει ἄλλου ἀνθρώπου, ὅτι αὐτὸς μὲν σιμὸς ἐστὶν ἐκεῖνος δὲ γρυπός, ὅτι ὁ μὲν γλαυκός ὁ δὲ μελανόφθαλμος. Αὐτὸς δὲ ἑαυτοῦ οὐ διαφέρει· ὁ γὰρ σιμὸς πάντοτε σιμὸς ἐστὶ καὶ ὁ γρυπὸς πάντοτε γρυπός ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐνδέχεται τὸν αὐτὸν ποτὲ μὲν σιμὸν εἶναι, ποτὲ δὲ γρυπὸν. Ταῦτα δὲ λέγονται ἀχώριστα συμβεβηκότα, διότι, ἐπειδὴν γένωνται ἐν τινι, οὐκέτι χωρίζονται αὐτοῦ. Ὅμως δὲ συμβεβηκότα εἰσὶν· ἐνδέχεται γὰρ καὶ μὴ εἶναι σιμὸν καὶ εἶναι ἄνθρωπον, καὶ μὴ εἶναι γρυπὸν καὶ εἶναι ἄνθρωπον· οὐ πᾶς γὰρ ἄνθρωπος σιμὸς οὐδὲ πᾶς ἄνθρωπος γρυπός, πᾶς δὲ ἄνθρωπος λογικός, καὶ ὁ μὴ ὧν λογικός οὐκ ἐστὶν ἄνθρωπος. Χωριστὰ δὲ εἰσὶν, ὅσα καὶ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἡγουν ἢ αὐτὴ ὑπόστασις ποτὲ μὲν ἔχει, ποτὲ δὲ οὐκ ἔχει, οἷον τὸ νοσεῖν καὶ ὑγιαίνειν, τὸ καθέζεσθαι καὶ ἀνίστασθαι, τὸ χαίρειν καὶ λυπεῖσθαι καὶ τὰ τοιαῦτα. 6 Περὶ ὁμοουσίων καὶ ἑτεροουσίων. Ὁμοούσια καὶ ὁμοφυῆ καὶ σύμμορφα καὶ ὁμοειδῆ καὶ ὁμογενῆ εἰσὶν, ὅσα ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν οὐσίαν εἰσὶν, οἷον Πέτρος, Παῦλος καὶ οἱ λοιποὶ

κατὰ μέρος ἄνθρωποι καὶ πάντες οἱ βόες καὶ πάντες οἱ κύνες, ὁμοίως καὶ τὰ λοιπά. Ἐτεροοῦσια δὲ καὶ ἑτεροφυῆ καὶ ἑτερόμορφα καὶ ἑτεροειδῆ καὶ ἑτερογενῆ εἰσι τὰ ὑπὸ ἄλλο καὶ ἄλλο εἶδος καὶ ἄλλην καὶ ἄλλην οὐσίαν ὄντα οἷον ἄνθρωπος καὶ ἵππος καὶ βοῦς καὶ κύων καὶ τὰ τοιαῦτα.

7 Περὶ γένους καὶ εἴδους.

Τὸ γένος εἰς εἶδη διαιρεῖται οἷον τὸ ζῶον ἢ λογικὸν ἢ ἄλογον· ἰδοὺ τὸ μὲν ζῶον γένος ἐστὶ τοῦ λογικοῦ καὶ τοῦ ἀλόγου, τὸ δὲ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον εἶδη εἰσὶν τοῦ ζώου. Πάλιν τὸ λογικὸν διαιρεῖται εἰς θνητόν, ἄνθρωπον, καὶ ἀθάνατον, ἄγγελον. Τὸ λογικὸν γένος ἐστὶ τοῦ θνητοῦ καὶ τοῦ ἀθανάτου, τὸ δὲ θνητόν καὶ τὸ ἀθάνατον εἶδη τοῦ λογικοῦ. Ἴνα οὖν σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, ἄνωθεν τὸν λόγον ποιησώμεθα. Γένος ἐστὶ γενικώτατον τὸ πρῶτον γένος, ὃ γένος ὄν οὐκ ἔστιν εἶδος διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἐπάνω ἕτερον γένος, εἰδικώτατον δὲ εἶδος τὸ ἔσχατον καὶ ὑποβεβηκὸς εἶδος, ὅπερ εἶδος ὄν οὐκ ἔστι γένος διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἕτερα εἶδη ἐξ αὐτοῦ τεμνόμενα. Εἰσὶ δὲ μεταξὺ τοῦ γενικωτάτου γένους καὶ τῶν εἰδικωτάτων εἰδῶν γένη τε καὶ εἶδη, γένη μὲν τῶν ὑποκάτω, εἶδη δὲ τῶν ἐπάνω, ἅτινα καλεῖται ὑπάλληλα. Οἷον γενικώτατον γένος ἐστὶν ἡ οὐσία· οὐ γὰρ ἔχει ἐπάνω αὐτῆς ἄλλο γένος, διὸ οὐδὲ ἐστὶν εἶδος. Αὕτη διαιρεῖται εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον, τὸ σῶμα τέμνεται εἰς ἔμψυχον καὶ ἄψυχον, τὸ ἔμψυχον τέμνεται εἰς αἰσθητικὸν καὶ ἀναίσθητον, τὸ αἰσθητικὸν εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον, τὸ λογικὸν εἰς θνητόν καὶ ἀθάνατον. Ἔστιν οὖν τὸ μὲν ἀσώματον λογικὸν καὶ ἀθάνατον· ἀσώματον δὲ ἐνταῦθα λέγω οὐσίαν οἷον ψυχὴν, ἄγγελον, δαίμονα· ἕκαστον τούτων εἰδικώτατον εἶδος ἐστὶν. Σῶμα δὲ ἔμψυχον αἰσθητικὸν τὸ ζῶον, ζῶον δὲ λογικὸν θνητόν ἄνθρωπος, ὅς ἐστιν εἰδικώτατον εἶδος, ζῶον δὲ ἄλογον ὑλακτικὸν κύων, ὅς ἐστιν εἰδικώτατον εἶδος. Εἶτα σῶμα ἔμψυχον ἀναίσθητον τὸ φυτόν. Σῶμα παντελῶς ἄψυχον γῆ, ἀήρ, ὕδωρ, πῦρ, ὧν ἕκαστον εἰδικώτατον εἶδος ὑπάρχει. Πρὸς δὲ πλείονα σαφήνειαν οὕτω λέγομεν. Ἡ οὐσία, ἣτις περιέχει ὑπερουσίως μὲν τὴν ἄκτιστον θεότητα, γνωστικῶς δὲ καὶ περιοχικῶς πᾶσαν τὴν κτίσιν, γενικώτατόν ἐστι γένος. Αὕτη ἢ ἀσώματός ἐστι καὶ νοερά καὶ ἀθάνατος ὡς θεός, ἄγγελος, ψυχὴ, δαίμων, –ἢ σῶμα ἄψυχον ὡς πῦρ, ἀήρ, ὕδωρ, γῆ, –ἢ σῶμα φυτικὸν ὡς ἄμπελος, φοῖνιξ, ἐλαία καὶ τὰ τοιαῦτα, –ἢ σῶμα ἔμψυχον αἰσθητικόν, τουτέστι ζῶον, ὡς ἵππος, κύων, ἐλέφας καὶ τὰ τοιαῦτα, –ἢ σύνθετος ἐκ σώματος καὶ ἀσωμάτου ψυχῆς ὡς ἄνθρωπος. Τούτων ἢ μὲν οὐσία ὡς πρώτη καὶ καθολικώτερα καὶ περιεκτικὴ πάντων γενικώτατόν ἐστι γένος. Τούτου δὲ τοῦ γενικωτάτου γένους εἶδη εἰσὶ τὸ ἀσώματον, τὸ ἄψυχον σῶμα, τὸ φυτικὸν σῶμα, τὸ ἔμψυχον καὶ αἰσθητικὸν σῶμα, τουτέστι τὸ ζῶον. Ταῦτα λέγονται εἶδη καὶ γένη ὑπάλληλα· εἶδη γὰρ εἰσι τῆς οὐσίας ὡς ἐξ αὐτῆς τεμνόμενα. Ἐκαστον δὲ αὐτῶν διαιρεῖται εἰς ἕτερα εἶδη καὶ περιεκτικὸν καὶ καθολικώτερον αὐτῶν ἐστὶ· περιέχει γὰρ ἢ μὲν ἀσώματος οὐσία θεόν, ἄγγελον, ψυχὴν, δαίμονα, τὸ δὲ ἄψυχον σῶμα γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ, τὸ δὲ φυτικὸν σῶμα ἄμπελον, ἐλαίαν, φοίνικα καὶ τὰ τοιαῦτα, τὸ δὲ ἔμψυχον καὶ αἰσθητικὸν ἦτοι τὸ ζῶον ἵππον, βόυν, κύνα καὶ τὰ τοιαῦτα, ἔτι δὲ καὶ τὸν ἐξ ἀσωμάτου ψυχῆς καὶ σώματος συντεθειμένον ἄνθρωπον.

Ἔστιν οὖν ὑπόστασις μὲν καὶ ἄτομον καὶ πρόσωπον πατήρ, υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· περιεκτικὸν δὲ αὐτῶν εἶδος ἢ ὑπερούσιος καὶ ἀκατάληπτος θεότης. Ἔτι ὑποστάσεις εἰσὶ Μιχαήλ, Γαβριήλ καὶ οἱ λοιποὶ κατὰ μέρος ἄγγελοι· εἶδος δὲ περιεκτικὸν αὐτῶν ἢ ἀγγελικὴ φύσις. Ἔτι ὑποστάσεις εἰσὶ Πέτρος, Παῦλος, Ἰωάννης καὶ οἱ λοιποὶ κατὰ μέρος ἄνθρωποι· περιεκτικὸν δὲ αὐτῶν εἶδος ἢ ἀνθρωπότης. Αὕτις ὑποστάσεις

είσιν ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα ὁ ἵππος· καὶ περιεκτικὸν αὐτῶν εἶδος ὁ ἵππος ὁ ἀπλῶς. Πάλιν ὑποστάσεις εἰσὶ τόδε καὶ τόδε τὸ φυτὸν τῆς ἐλαίας· περιεκτικὸν δὲ αὐτῶν εἶδος ἡ ἀπλῶς ἐλαία. Ἰστέον οὖν, ὡς τὰ περιεκτικὰ τῶν ἀτόμων μόνον εἶδη λέγονται εἰδικώτατα οἷον ὁ ἄγγελος, ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἵππος, ὁ κύων, ἡ ἐλαία, ὁ φοῖνιξ καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ δὲ περιεκτικὰ τῶν εἰδικωτάτων εἰδῶν μόνον γένη λέγονται καὶ εἶδη ὑπάλληλα οἷον τὸ ἀσώματον, τὸ σῶμα, τὸ ἄψυχον, τὸ ἀναίσθητον, τὸ φυτικόν, τὸ ἔμψυχον, τὸ αἰσθητικόν, τὸ ζῶον, τὸ λογικόν, τὸ ἄλογον, τὸ θνητόν, τὸ ἀθάνατον, τὸ δίπουν, τὸ τετράπουν, τὸ ἔρπυστικόν, τὸ πτηνὸν καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, τὰ περιέχοντα μὲν τὰ εἰδικώτατα εἶδη καὶ γένη αὐτῶν ὄντα καὶ συστατικὰ αὐτῶν διαφοραὶ, περιεχόμενα δὲ ὑπὸ τοῦ γενικωτάτου γένους, ἥτις ἐστὶν ἡ οὐσία. Καὶ ἄλλως δὲ περὶ τῶν αὐτῶν διαληπτέον. Πάντα, ὅσα ἐνὶ προστάγματι θεοῦ ἐγένοντο, ἐνὸς γένους εἰσίν, οἷον προσέταξεν ὁ θεὸς γενέσθαι ἰχθύας, καὶ ἐγένοντο διαφοραὶ ἰχθύων πολλαί· πάντες οἱ ἰχθύες ἐνὸς γένους εἰσίν, ἐκάστη δὲ διαφορὰ ἰχθύων εἶδος ἐστίν. Πάλιν προσέταξεν ὁ θεὸς ἐξαγαγεῖν τὰ ὕδατα πετεινά, καὶ ἐγένοντο διαφοραὶ πολλαὶ πετεινῶν· πάντα τὰ πετεινά ἐνὸς γένους εἰσίν, ἐκάστη δὲ διαφορὰ τῶν πετεινῶν εἶδος ἐστὶ τοῦ γένους ἐκείνου τῶν πετεινῶν. Ὅμοίως καὶ ἐπὶ ἔρπετων καὶ κτηνῶν καὶ θηρίων καὶ βοτανῶν καὶ λαχάνων καὶ δένδρων. Λέγεται δὲ καὶ ἐν γένος ὄλων τῶν ζώων καὶ ἐν γένος τῶν φυτῶν ὄλων καὶ ἐν γένος τῶν παντελῶς ἀψύχων καὶ μὴ ἐχόντων ὄλως αὐξητικὴν ἢ θρεπτικὴν δύναμιν καὶ πάλιν ἐν γένος τῶν ἀσωμάτων καὶ ἐν γένος τῶν σωμάτων· λέγεται δὲ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις ἐν γένος, καὶ πολλὰ εἶδη ὑπὸ τὸ γένος τῆς κτίσεως αἱ διαφοραὶ τῶν κτισμάτων, καὶ πᾶσα ἡ οὐσία ἐν γένος.

8 Περὶ ἐνεργείας.

Ἐνέργεια ἐστὶ κίνησις δραστικὴ τοῦ ποιούντος. Ἐνέργεια δὲ φυσικὴ ἐστὶ κίνησις φύσεως δραστικὴ οἷον ἡ λογικὴ τοῦ νοῦ κίνησις, τὸ ζωτικόν, τὸ αἰσθητικόν, τὸ θρεπτικόν, τὸ αὐξητικόν, τὸ γεννητικόν καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις, τουτέστιν αἱ κινήσεις τοῦ σώματος, καὶ τὸ φανταστικόν καὶ τὸ μνημονευτικόν τό τε θυμικόν καὶ ἐπιθυμητικόν καὶ θελητικόν ἡγουν ὀρεκτικόν καὶ τὰ τοιαῦτα. Πεντάτροπος δὲ ἐστὶν αὕτη· ἢ νοερά ὡς ἐπὶ ἀγγέλων καὶ πασῶν ἀσωμάτων οὐσιῶν ἀπλῆ προσβολῆ νοούντων· –ἢ λογικὴ ὡς ἐπὶ ἀνθρώπων τῶν ἐκ ψυχῆς ἀσωμάτου καὶ σώματος συντεθειμένων, οὐχ ἀπλῆ ἀλλὰ ποικίλη καὶ διαλογιστικῆ προσβολῆ νοούντων· –ἢ ζωτικὴ ὡς ἐπὶ ἀλόγων ζώων αἴσθησιν μὲν ἐχόντων, μὴ λογιζομένων δὲ μηδὲ νοούντων· –ἢ φυτικὴ ὡς ἐπὶ ἀναισθητῶν ἐχόντων δὲ θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν καὶ γεννητικὴν δύναμιν· –ἢ ἄζως παντελῶς ὡς ἐπὶ γῆς καὶ λίθων τῶν μῆτε ζωτικὴν μῆτε θρεπτικὴν μῆτε αὐξητικὴν δύναμιν ἐχόντων, μὴ ἀμοιρούντων δὲ φυσικῶν τινῶν ἐνεργειῶν.

9 Περὶ πάθους.

Πάθος ἐστὶ φυσικὸν κίνησις φύσεως παθητικὴ τοῦ πάσχοντος. Ἦτις τῆς μὲν φύσεώς ἐστὶν ἐνέργεια, πάθος δὲ τοῦ, περὶ ὃ ἡ ἐνέργεια, οἷον γένεσις, χαρά, λύπη, ἀγωνία, ἀδημονία, φόβος, ὄκνος, κόπος, ὕπνος, ἡδονή, πόνος, θυμός, ἐπιθυμία, τομὴ, ρεῦσις καὶ φθορὰ καὶ τὰ τοιαῦτα. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα πάθη φυσικά εἰσι καὶ ἀδιάβλητα οὐκ ἔφ' ἡμῖν ὄντα. Μόνη δὲ ἡ ἀμαρτία παρὰ φύσιν ἐστὶν ἐκούσιον καὶ ἀυθαίρετον τῆς ψυχῆς πάθος κάκιστον καὶ φθορά.

10 Περὶ θελήματος.

Θέλῃσις ἐστὶ φυσικὴ λογικὴ ὄρεξις. Καὶ πάλιν θέλησις ἐστὶ φυσικὴ λογικὴ καὶ

αυτεξούσιος ὀρεκτικὴ τοῦ νοῦ κίνησις. Τὰ μὲν γὰρ ἄλογα οὐκ αὐτεξουσίως κινεῖται πρὸς ὄρεξιν· φυσικῶς γὰρ κινουμένης ἐν αὐτοῖς τῆς ὀρέξεως μὴ ἔχοντα ἐπιστατοῦντα τὸν λόγον ἄγονται ὑπὸ τῆς φύσεως, τῇ ταύτης ὀρέξει ἠττώμενα. Ὅθεν εὐθέως ὀρμᾶ πρὸς τὴν πράξιν, εἰ μὴ ὑφ' ἑτέρου κωλυθῆ. Διὸ οὐκ αὐτεξουσία εἰσιν, ἀλλ' ὑπεξούσια. Ἡ δὲ λογικὴ φύσις ἐξουσίαν ἔχει ὑποκύψαι τῇ φυσικῇ ὀρέξει καὶ μὴ ὑποκύψαι ἀλλὰ νικῆσαι, καὶ δηλοῖ ἡ φύσις ζωῆς ἔφεις φυσικὴ οὐσα καὶ ὑποκύπτουσα τῷ λόγῳ· πολλοὶ γὰρ ταύτην τῷ ἡγεμόνι λόγῳ νικήσαντες ἐκουσίως ἐχώρησαν πρὸς τὸν θάνατον καὶ τροφῆς ὄρεξιν ἀνεβάλλοντο καὶ ὕπνου καὶ τῶν λοιπῶν, ἄγοντες τὴν φύσιν τῷ αὐτεξουσίῳ λόγῳ, οὐχ ὑπὸ ταύτης ἀγόμενοι. Ὡσπερ οὖν ἡ φυσικὴ ὄρεξις πάσῃ αἰσθητικῇ φύσει ἔγκειται, οὕτως ἡ αὐτεξουσιότης πάσῃ λογικῇ φύσει ἔγκειται· πᾶν γὰρ λογικὸν αὐτεξούσιον, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ κατ' εἰκόνα θεοῦ. Θέλησις οὖν ἐστὶ φυσικὴ ἢ λογικὴ καὶ αὐτεξούσιος ὀρεκτικὴ δύναμις τε καὶ κίνησις. Τὰ δὲ τῇ θελήσει ὑποκείμενα, ὧν ἐφίεται ἡ θέλησις, λέγονται θελήματα γνωμικά· οἰκεία γὰρ γνώμη ὀρμᾶ πρὸς τὴν τούτων χρῆσιν ὁ νοῦς αὐτεξούσιος ὧν. Ταῦτα δὲ εἰσιν οἷον φαγεῖν–μὴ φαγεῖν, πιεῖν–μὴ πιεῖν, ὀδεῦσαι–μὴ ὀδεῦσαι, γῆμαι– μὴ γῆμαι καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα ἐφ' ἡμῖν εἰσιν, ἅτινα καὶ αὐτὰ δυνάμεθα καὶ τὰ ἀντικείμενα αὐτοῖς.